

Festschrift for Jack Hoeksema

MODAAL WETEN

Ton van der Wouden

Abstract

The paper discusses a number of properties of a particular use of the Dutch verb *weten* ‘to know’, viz., where the verb functions like a kind of modal verb with the semantics ‘can, be able to’. It is shown that this modal use is much younger than the original verb of cognition – a usage that still exists alongside the new development. One of the claims is that the new, modal use is the result of grammaticalization.

Trefwoorden: weten, hulpwerkwoord, grammaticalisatie, modaliteit

1. Inleiding

“Grammaticalisatie of grammaticalisering is het verschijnsel dat een lexicale constructie in de loop der tijd als zelfstandig grammaticaal of syntactisch element gaat fungeren, en daarbij haar oorspronkelijke betekenis grotendeels of geheel verliest”.¹ Het proces is heel algemeen in de talen van de wereld (Meillet 1912, Lehmann 1992 (2002)). De omgekeerde beweging, van functiewoord naar inhoudswoord, is veel zeldzamer (zie bijvoorbeeld Norde (2009)), we zullen het daar verder niet over hebben.

Hulpwerkwoorden zijn regelmatig het resultaat van grammaticalisatie van een hoofdwerkwoord. *hoeven* bijvoorbeeld was oorspronkelijk een hoofdwerkwoord dat ‘nodig hebben’ betekende; het heeft zich in de loop van de tijd ontwikkeld tot een werkwoord dat een verbaal complement neemt (De Vries & Te Winkel 1864-1998 (in het vervolg *WNT*) s.v., etymologiebank (Van der Sijs 2010) s.v., Van der Wouden 1998, 2001). Een mijns inziens vergelijkbaar, maar minder goed gedocumenteerd geval is het gebruik van het Nederlandse werkwoord *weten* als een hulpwerkwoord (Haeseryn et al. (in het vervolg de *ANS*)) gebruikt de term ‘verplicht groepsvormend werkwoord’). Naast het oorspronkelijke gebruik, waarin het ‘kennis hebben, begrijpen’ betekent en een zelfstandig naamwoordgroep of een bijzin als complement neemt, heeft *weten* er een gebruiksmogelijkheid bij gekregen waarin het een (lange) infinitief als complement neemt. Bovendien krijg je, net als het geval is bij veel

Meertens Instituut Amsterdam

Corresponding author: Ton van der Wouden, ton.van.der.wouden@meertens.knaw.nl

ISSN 0165-9200. Published by University of Groningen Press, Copyright © by author(s)

How to cite this article: Wouden, T. van der (2024). Modaal *weten*. *TABU Festschrift for Jack Hoeksema*. 188-202. <https://doi.org/10.21827/tabu.2023.41276>

This article is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License ([CC BY-NC-ND](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/))

andere hulpwerkwoorden (zie hieronder), in voltooide tijden niet het voltooid deelwoord maar de infinitief (Infinitivus Pro Participio, IPP, zie ANS 18.5.2.1.ii):

- (1) Van Hanegem kwam in februari naar Sparta en wist de club via de nacompetitie te behoeden voor degradatie. (CGN-NL)²
- (2) het feit dat men dus die levensbeschouwelijke tegenstelling heeft weten te overbruggen, eigenlijk heeft weten te neutraliseren, is toch meer dan window dressing? (CGN-BE)

Weten betekent hier zoets als ‘in staat zijn’ of ‘kans zien, erin slagen’: het WNT schrijft “kunnen, in versch. nuances van dat woord, en in daarbij aansl. toep.”. Ik zal dit gebruik ‘modaal *weten*’ noemen.

Modaal *weten* is tegenwoordig tamelijk populair: voorbeelden liggen voor het oprapen in de schrijvende pers en daarbuiten:

- (3) Held Watersnoodramp 1953 zoekt baby die hij wist te redden (nos.nl)
- (4) Asielzoekers uit deze landen nemen de zogenoemde ‘Servië-route’. Dit Balkanland, dat aan de EU grenst, laat mensen uit deze landen sinds eerder dit jaar visumvrij toe. Zijvliegen dan naar Belgrado en weten vervolgens de EU-grens over te steken. (www.nrc.nl)
- (5) Kiptum liep in Valencia zijn eerste marathon. Nog niet eerder wist een debutant in wedstrijdverband zo hard te lopen over een afstand van 42 kilometer en 195 meter. De Keniaan is doorgaans vooral actief op de halve marathon en de 10 kilometer. (www.nu.nl)

Ik heb de indruk dat modaal *weten* met name in de sportjournalistiek een populair cliché is – ook op eurosport hoor ik het veel – maar ook Jack Hoeksema weet modaal *weten* te gebruiken:

- (6) Daarmee heeft die zijn reputatie niet weten te redden en Bleker wacht een vergelijkbaar lot nu hij een dikke streep door de ecologische hoofdstructuur heeft gezet. (<http://www.let.rug.nl/hoeksema/wvdw-1.html> 2011)
- (7) anderen weten jaren uit handen van de politie te blijven (<http://www.let.rug.nl/hoeksema/wvdw-1.html> 2020)

In dit artikel ga ik nader in op geschiedenis, de syntaxis en semantiek, het gebruik, en het collocatieel gedrag van dit modale *weten*, ik besteed enige aandacht aan de interactie met partikels, en ik maak ook een uitstapje naar de buurtalen.

2. *Weten* in het algemeen

Weten behoort tot de meest frequente werkwoorden van het Nederlands, maar is niet het allerfrequentste werkwoord:³

- (8) Frequentie werkwoorden in het CGN

Rang	NL	VL
1	<i>zijn</i>	<i>zijn</i>
2	<i>hebben</i>	<i>hebben</i>
3	<i>gaan</i>	<i>gaan</i>

4	<i>kunnen</i>	<i>moeten</i>
5	<i>moeten</i>	<i>kunnen</i>
6	<i>zeggen</i>	<i>zeggen</i>
7	<i>doen</i>	<i>zullen</i>
8	<i>worden</i>	<i>doen</i>
9	<i>komen</i>	<i>weten</i>
10	<i>weten</i>	<i>worden</i>
11	<i>zullen</i>	<i>denken</i>
12	<i>denken</i>	<i>zien</i>

Weten is een van de praeterito praesentia, dat wil zeggen, een van oorsprong verleden-tijdsvorm die geherinterpreteerd is als tegenwoordige-tijdsvorm, die weer een nieuwe verleden tijd ontwikkeld heeft:

- (9) ***Weten*** onregelm. ww. Mnl. *weten*, onfr. *witon*; os. *witan*; ohd *wizzan*; ofri. *wita*; oeng. *witan*; got. *witan*. Gemeengerm. praeteritopraesens, in den 1sten pers. enk: mnl. *weet*, onfr. *weit*, os. *wêt*, ohd. *weiz*, ofr. *wêt*, oeng. *wát*, got. *wait*, een idg. perfectum van den wortel **ueid-*. ‘zien, te weten komen’; vgl. ook gr. *εἶδμαι* en lat. *video* ‘zien’, en zie verder de etym. wdb. Het praet *wist* is gevormd naar den oorspronkelijken -*ss*-vorm, waarvoor vgl. got. *wissa*, naar analogie van de gewone zw. ww., met in een later stadium apocope van de uitgangs-*e*. (WNT s.v.)

De oorspronkelijke betekenis van *ik weet* is dus zoiets als ‘ik heb gezien, ik heb waargenomen’, de betekenis ‘weten’ is dan niet ver weg. Het Duits heeft een verwant onregelmatig werkwoord *wissen*, het Engels daarentegen heeft *know* dat op een andere stam teruggaat (een PIE wortel **gno-* cf. Grieks *gignoskein*, Russisch *znat*); *kennen* heeft daar weer niks mee te maken want dat is “causatief bij een ablautsvorm van de wortel van kunnen”, aldus Van der Sijs 2010 (s.v.). Het Frans heeft *savoir* en *connaître* die ook niet verwant lijken.

Weten komt al voor in het oudste Nederlands dat is overgeleverd, bijvoorbeeld in de Wachtendonckse Psalmen (negende-tiende eeuw):⁴

- (10) *Weten* in de Wachtendonckse psalmen
- a. In uuitton sulun (psalm 58 (59))
‘en zij zullen het weten’
 - b. Got thu ueist unuuti mine (psalm 68 (69))
‘God, u kent mijn onwetendheid’
 - c. in ik ne uusta (psalm 72 (73))
‘en ik wist niets’

Weten behoort ook tot een kleine groep werkwoorden die gemakkelijker en langer dan andere met een enkelvoudige ontkenning voorkomen (Marjo van Koppen, p.c.):

- (11) enkelvoudige enclitische ontkenning (Van der Horst (2008): 1300)
- a. Nu klopt, mijn handen, klopt; 'k *en* durf, ick scheyer uyt (Rodd'rick ende Alphonsus, Bredero, ca. 1610)
 - b. 'k *en* weet waarom (ibid.)

Zoals bij wel meer frequente woorden het geval is, heeft zich rondom *weten* een aantal idiomen en constructies ontwikkeld. Ik noem *weten* waar *Abraham de mosterd haalt* ‘weten

hoe de wereld in elkaar zit’, *Joost mag weten waar ik mijn fiets gelaten heb* ‘ik weet niet ...’, *wie weet kom ik morgen even langs* ‘misschien ...’; de lezer weet ongetwijfeld meer voorbeelden te verzinnen, en anders zijn ze te vinden in de woordenboeken. Ik ga hier iets dieper in op twee minder bekende idiomen met *weten*.

Zeker weten kan tegenwoordig onder meer als zin en als bijwoord functioneren (Van der Wouden 2013):

- (12) U kent deze band, *zeker weten*!
- (13) *zeker weten*?
- (14) En de omgeving heeft er *zeker weten* een hele grote rol in.
- (15) Onze sceptici zijn dus *zeker weten* geen klimaatveranderingontkenners.
(<http://www.let.rug.nl/hoeksema/wvdw-1.html> 2017)

Ook de ontkende vorm *kweenie* heeft zich ontwikkeld tot een gelexicaliseerde constructie. Eigenlijk gaat het om twee nauw verwante en vervlochten constructies: een intransitieve variant en een transitieve (Van der Wouden 2016). Bij de laatste is alleen een sententieel complement mogelijk; volle nominale complementen zijn onmogelijk, bij een pronominaal complement (alleen *dat*, *dit* en *het*, denk ik) is een bijzondere (enclitische) vorm verplicht. Bovendien kunnen sommige partikels en bijwoorden geïncorporeerd worden:

- (16) Komt Arie? Kweenie.
- (17) Kweenie of Arie komt
- (18) *Kweenie het antwoord, *Het antwoord kweenie
- (19) *Kweenie dat
- (20) *Dat kweenie
- (21) Kweetanie, kweetetnie
- (22) Kweetechnie, kweesochauwnie, kweetsochouwnie, kweenonnie, kweeniemeer, kweenieseker, ...
- (23) Kweetaechnie, kweetatechnie, kweetasochouwnie, kweetaniesogauw, ...

3. Eerdere literatuur over modaal *weten*

Er is bij mijn weten weinig literatuur over modaal *weten*. Paardekooper (1986) besteedt er nauwelijks aandacht aan; hij noemt het in 2.9.3 “Type c: hij schijnt te weten” waar hij opmerkt dat *te* nooit weglaatbaar is (met andere woorden: de lange infinitief). Bovendien wijst hij op een verschil tussen *schijnen* enz. dat “vrij vooraan staat in de ww eindgroep, in tegenstelling tot *staan* enz. waarop het hoofdwv meteen moet volgen.” Als paradigmagenoten van dit *schijnen* noemt Paardekooper *beginnen, blijken, denken, dienen, hoeven, hopen, lijken, menen, proberen, schijnen, ons weten en zien*, waarmee natuurlijk niet gezegd wil zijn dat al deze werkwoorden zich in alle opzichten gelijk gedragen (zie ook hieronder).

De ANS beschrijft modaal *weten* als volgt (ANS 1023–1024):

“Het werkwoord *weten* kan de betekenis ‘in staat zijn’ hebben. Het is verplicht groepsvormend (zie ([24])). In de voltooide tijden wordt niet het deelwoord *geweten*, maar de vervangende infinitief gebruikt [IPP] (zie [26])). Voorbeelden”
[hernummerd]:

- (24) Ik vind dat die hoogleraar zijn medewerkers uitstekend weet te kiezen.

- (25) Ik vind dat die hoogleraar weet zijn medewerkers uitstekend te kiezen. (uitgesloten)
 (26) Hij heeft zich altijd heel goed weten te redden.

“Bij deze betekenisfunctie is het getalsonderwerp van *weten* (in ([24]) *die hoogleraar*) tevens het geïmpliceerd onderwerp van de infinitief (kiezen). Deze infinitief heeft altijd *te*.”

“Een betekenisvariant is ‘kans zien, erin slagen’, zoals in:”

- (27) Volgens een mededeling van de politie hebben vijf gevangenen weten te ontsnappen

Daarnaast zijn er nog twee andere constructies waarin *weten* als groepsvormend werkwoord kan optreden:

Ten eerste in de betekenis ‘weten waar’ (ANS 1024), in Nederland altijd met de lange infinitief, in België ook met de korte (29):

- (28) De bibliothecaris zal toch Van Dale wel weten te staan?
 (29) De bibliothecaris zal toch Van Dale wel weten staan? (regionaal)

“*Weten* wordt dan gebruikt zoals de waarnemingswerkwoorden zien etc.”

Ten tweede in de betekenis ‘zich kunnen herinneren’, alleen in België, altijd met de korte infinitief (ANS 1025)

- (30) Ik heb hem nog in een orkest weten spelen. (‘Ik kan me nog herinneren dat hij in een orkest speelde’, ‘Ik heb nog meegemaakt dat hij in een orkest speelde’) (regionaal)

Over deze twee varianten zal ik het verder niet meer hebben.

Broekhuis (Verbs and Verb Phrases 4.4.3, II)⁵ noemt modaal *weten* bij de ‘semi-modalen’, in één adem met *dienen* en *plegen*. Hij noemt de betekenis “deontisch” en suggereert dat de constructie weliswaar lijkt op een controle-structuur, maar dat wel niet zal zijn omdat pronominalisatie onmogelijk is. Hij observeert dat “clause-splitting” verplicht is: het lijdend voorwerp van het onder *weten* ingebedde werkwoord staat vóór *weten*, en niet heel dicht bij het hoofdwerkwoord:

- (31) ... dat Marie dat boek weet te bemachtigen
 (32) *... dat Marie weet dat boek te bemachtigen

4. Iets over de geschiedenis van modaal *weten*

Het WNT bespreekt modaal *weten* onder *weten* 5, “(Bedr. en onz.) Kunnen, in versch. nuances van dat woord, en in daarbij aansl. toep. Meestal met een inf. voorafgegaan door *te*, soms met een voorzetselbep. ingeleid door *van*, zelden in andere constructies.” Hierboven zagen we dat hoofdwerkwoord *weten* al in het oudste overgeleverde Nederlands voorkomt, terwijl de oudste bewijsplaats van dit modale *weten* uit 1526 stamt:

- (33) Siet die maecht bevrucht sijnde, ende barende, ende ghi sult sinen naem Immanuel heeten Hi sal boter ende melc eten, op dat hijt quaet weet te wederleggen, ende dat goet te verkiesen, (Bijbel v. Liesveldt, Jes. 7 [1526]).

- (34) Ick gebyede mijn seer dyenstelicken aen U. I. mits deze U. I. te adverteeren die mardt en de ghelegentheydt van hyer: tarwe en weet ick zonderlangh gheen markt off te schrijven dan bij gissynck, doerdyen hier zeer weenigh tarwe bij de stadt is ende daer wordt weenigh gecoft, in (Econ.-Hist. Jaarb. 5, 157 [1581]).
- (35) Soo wanneer een voocht metten rechte gegheven, yemandt naerder van bloede weet te bewysen bequaem om de vochdie te aenveerden ende bedienen, soo vermach hy den zelve[n] voor oversiender ende schepenen van weesen te doen daeghen ende bedwinghen de vochdie in syn plaetse te aenveerden (Cost. v. Brugge 1, 92 [1619]).
- (36) Godts rechte (“hant”) weet de vrucht te maeien, (vondel 3, 740 [1640]).

Van der Horst (2008: 920) schrijft dat *weten* + *te* + infinitief in de betekenis “kunnen, in staat zijn” in het vroege Middelnederlands nog nauwelijks voorkomt, en in het latere Middelnederlands nog steeds schaars is. Het oudste voorbeeld dat hij geeft, dateert ook uit de vroege 16e eeuw:

- (37) Ick sal oock verloren schat weten te wisene (Mariken van Nieumeghen, ca. 1515)

5. Over de syntaxis en semantiek van modaal *weten*

In deze sectie ga ik nader in op een aantal syntactische en semantische kenmerken van modaal *weten* die deels nog niet aan de orde zijn gekomen, en maak ik een vergelijking met andere groepsvormende werkwoorden.

5.1 De lange infinitief

Modaal *weten* neemt de lange infinitief, dus *te* is verplicht, net zoals dat geldt voor andere groepsvormende werkwoorden zoals *dienen*, *proberen*, *behoren*, *denken* enzovoort. Anderzijds zijn er ook groepsvormende werkwoorden die de korte infinitief nemen, zoals *willen*, *gaan* en *moeten*:

- (38) We weten/dienen/proberen/behoren/denken/... de top te bereiken
 (39) *We weten/dienen/proberen/behoren/denken/... de top bereiken
 (40) We willen/gaan/moeten/... de top bereiken
 (41) *We willen/gaan/moeten/... de top te bereiken

5.2 *Om*

Bij sommige groepsvormende werkwoorden die de lange infinitief nemen, kan *om* toegevoegd worden (al vindt niet iedereen dat mooi), bij *weten* kan dat niet:

- (42) ik ga proberen (om) 'm demontabel te maken
 (43) de uitvindster wist (*om) 'm demontabel te maken

5.3 IPP

Modaal *weten* vertoont IPP (infinitivus pro participio): in voltooiden tijden krijgen we de onbepaalde wijs, net zoals bij *willen*, *horen* enzovoort, en niet het voltooid deelwoord zoals bij *trachten*, *verzuimen* enz.:⁶

- (44) de tennisser heeft zich niet weten te plaatsen.
 (45) *de tennisser heeft zich niet geweten te plaatsen.
 (46) De tennisser heeft verzuimd zich te plaatsen.
 (47) *De tennisser heeft verzuimen zich te plaatsen.

5.4 De interpretatie van het begrepen subject

De ANS en andere bronnen wijzen er terecht op dat het subject van de zin het begrepen subject (de agens) is van het ingebedde werkwoord:

- (48) Marie weet de top te bereiken.

Impliceert dat het Marie is die de top bereikt. Deze implicatie geldt niet voor alle groepsvormende werkwoorden:

- (49) Marie verzoekt de top te bereiken.

impliceert niet dat het Marie is die naar de top moet: verzoeken doe je meestal aan een ander.

5.5 Geen pronominalisatie

Het complement van modaal *weten* kan niet gepronominaliseerd kan worden. Bij andere werkwoorden kan dat wel, vergelijk:⁷

- (50) Zij verzuimde de top te bereiken – Zij verzuimde het
 (51) Zij wist de top te bereiken – *Zij wist het

5.6 Het bereik van negatie

Negatie heeft altijd wijd bereik ten opzichte van modaal *weten*:

- (52) Maar net als Taghi weet ook Imperiale niet uit handen van justitie te blijven
 (www.nrc.nl)
 ‘hij slaagt er niet in om uit handen te blijven van justitie’
 #‘hij slaagt er in om niet uit handen te blijven van justitie’
 (53) De gemeente Leiden heeft door eigen toedoen geen schadevergoeding weten te krijgen
 voor een nooit geleverd softwarepakket waaraan zij al 1,5 miljoen euro uitgaf (*Leidsch
 Dagblad*)
 ‘het is niet gelukt een schadevergoeding te krijgen’
 #‘het is gelukt geen schadevergoeding te krijgen’
 (54) Ze wist geen vin te verroeren
 ‘Het lukte haar niet om ook maar iets te bewegen’
 #‘Het lukte haar om helemaal niet te bewegen’

Ook dat kan anders zijn bij andere groepsvormende werkwoorden: bij *blijken* bijvoorbeeld krijg je altijd nauw bereik, bij *proberen* zijn beide mogelijk. En ook bij de ‘echte’ modalen liggen de verhoudingen niet vast: daar vinden we enerzijds werkwoorden zoals *moeten* die (in het Nederlands van Nederland) altijd wijd bereik hebben ten opzichte van negatie, en anderzijds gevallen zoals *hoeven* die alleen maar in het bereik van negatie voorkomen (Van der Wouden 1996, 1998, 2001):⁸

- (55) Ze bleek niet te kunnen bewegen
 ‘#Het bleek niet zo te zijn dat ze kon bewegen’
 ‘Het bleek zo te zijn dat ze niet kon bewegen’
- (56) Ze probeerde niet te bewegen
 ‘Ze probeerde niet om te bewegen’
 ‘Ze probeerde om niet te bewegen’
- (57) Je moet dat niet doen
 ‘Je bent verplicht dat niet te doen’
- (58) Je hoeft dat niet te doen
 ‘Je bent niet verplicht dat te doen’

5.7 Combinaties met andere hulpwerkwoorden

Modaal *weten* is niet met alle modale hulpwerkwoorden te combineren, wat mogelijk samenhangt met de betekenis van het werkwoord. Het gaat prima met *zullen*, *moeten*, *kunnen* en combinaties daarvan:

- (59) Woedend ben Ik op de herders, en de bokken zal Ik weten te vinden. (Zacharia 10, NBV21, via debijbel.nl)
- (60) Winkels moeten zich weten te onderscheiden (www.folia.nl)
- (61) 10 marketingvragen die elke ondernemer zou moeten weten te beantwoorden. (jobsfaner.com)
- (62) De diepe kloof, die de Westerse wereld verdeelt in twee vijandige kampen heeft uitlopers gekregen in de wereld van Azië en van Afrika en dreigt ook hier meer en meer een scheiding in het leven te roepen tussen volken, die alleen dan hun nauw verworven nieuwe plaatsen in de samenleving der onafhankelijke staten zullen kunnen weten te handhaven, wanneer zij er in slagen de weg naar onderlinge samenwerking te vinden over alle barrières van ideologische, godsdienstige en historische tegenstellingen heen. (B. Sluimers in De Nieuwe Stem. Jaargang 10 (1955), via dbnl)

De volgende gevallen, met *willen*, *mogen* en *kunnen* vind ik daarentegen ongrammaticaal:

- (63) *door hen een reden te geven om meer te willen weten te komen over de voordelen van het betalen in termijnen. (help.shopify.com)
- (64) *Zo hebben wij al voor overheidsinstanties een aantal mooie klussen mogen weten te realiseren en hopen wij op meer van dit soort projecten om te kunnen helpen. (thesleepingagency.com)
- (65) *Dat Valto nog een 5-8 mag weten te maken mag de pret niet drukken; de buit is binnen en de groei van het team is goed te zien! (ckvdes.nl)
- (66) ... moet de mysterieuze code ontrafeld worden, waarmee je uiteindelijk het tegengif kan weten te bemachtigen en de wereld kunt redden. (www.doenederland.nl)

Een interessant geval is nog de volgende zin:

- (67) We moeten voor acht uur Leiden weten te bereiken.

Die is, denk ik niet ongrammaticaal maar wel onidiomatisch. Veel liever zou ik hier de verwante constructie met *zien te willen* gebruiken:

(68) We moeten voor acht uur Leiden zien te bereiken.

Die constructie op zijn beurt gaat weer niet zonder modaal hulpwerkwoord:

(69) *We zagen voor acht uur Leiden te bereiken.⁹

is immers ongrammaticaal en wat mij betreft zelfs onbegrijpelijk. Ook deze constructie verdient een aparte studie!

5.8. Directief gebruik

Hoewel modaal *weten* prima met *moeten* te combineren is (zie bijvoorbeeld (60) hierboven), kan het werkwoord niet gebruikt worden in sommige andere soorten directieve constructies. Imperatieven zijn een duidelijk geval:

(70) *Weet de top te bereiken!

Wat dit aspect betreft, lijkt modaal *weten* erg op de klassieke modale hulpwerkwoorden, die immers ook niet in de gebiedende wijs gebruikt kunnen worden:

(71) *Kan zwemmen! (vergelijk het grammaticale *je moet wel kunnen zwemmen!*)

(72) *Moet springen!

(73) *Zal komen!

(74) *Mag blijven!

(75) *Wil even wachten!¹⁰

5.9 Derde persoon

Meestal wordt modaal *weten* in de derde persoon gebruikt, zie de meeste voorbeelden hierboven, maar eerste en tweede zijn niet onmogelijk, getuige de volgende gevallen:

(76) Toen ik 19 was, ging ik voor een stage onderzoek doen naar gifslangen in Thailand. Ik heb toen een ongeluk gehad met een spugende cobra en daarbij gif in mijn ogen gekregen. Ik wist het er gelukkig snel uit te spoelen, maar daarna ging ik er over nadenken. (*Mare* maart 2021)

(77) Je wist me ervan te overtuigen dat ik de skills en kunde bezit om levend uit het gevecht te komen (*Trouw* 15 juni 2023)

5.10 Agentiviteit

Het werkwoord *weten* suggereert of vooronderstelt een bewuste, menselijke handelende persoon. Toch vond ik een paar gevallen van onpersoonlijk, niet (duidelijk) agentief gebruik van modaal *weten*:

(78) Het technische probleempje wist bij de overige parlementsleden vrolijke reacties te ontlokken. (www.standaard.be/).

(79) Op het landelijke meetstation in De Bilt werd donderdagochtend nog een temperatuur van -9,5 graden gemeten, “maar door de combinatie van zon en zeer weinig wind wist het kwik razendsnel op te lopen” (www.nu.nl).

- (80) De Spaanse griep, in het zadel geholpen door de Eerste Wereldoorlog van 1914-1918, eiste veel meer slachtoffers dan die oorlog zelf. Deze griepvariant wist destijds naar schatting één op de drie mensen te besmetten. (www.mareonline.nl)
- (81) Toeslag van 1300 euro weet tienduizenden ‘energie-armen’ niet te bereiken (nos.nl/artikel/)
- (82) Voor het programma bracht Roelvink samen met zijn vader de single Samen Door Het Leven uit, deze wist de achtste plek in de Oranje Top 30 te behalen (nl.wikipedia.org over Dave Roelvink 1 februari 2021)

Dezelfde mogelijkheid vinden we bij de ‘echte’ modale hulpwerkwoorden, maar ook werkwoorden als *dreigen* en *beloven* die dat relatief recent hebben ontwikkeld (Verhagen 2000).

- (83) Het moet maar
 (84) Dat zal wel
 (85) Het belooft mooi weer te worden
 (86) Een wereld die dreigt ontmenselijkt te worden.

5.11 Nominalisering

Nominalisering van de constructie met modaal *weten* is niet mogelijk. Dat is net zo bij werkwoorden als *blijken*, maar bij *proberen* kan het weer wel:

- (87) *het weten de top te bereiken was een hoogtepunt in zijn sportieve carrière
 (88) *het de top weten te bereiken was een hoogtepunt in zijn sportieve carrière
 (89) *het de top blijken te bereiken was een hoogtepunt in zijn sportieve carrière
 (90) het proberen de top te bereiken heeft hem uitgeput
 (91) het de top proberen te bereiken heeft hem uitgeput

5.12 Factiviteit

Modaal *weten* is factief, dat wil zeggen dat het werkwoord de waarheid van de ingebedde propositie vooronderstelt (Kiparsky & Kiparsky 1971): als *X weet de top te bereiken* waar is, dan is *X bereikt de top* waar, en

- (92) #X wist de top te bereiken, maar hij bereikte de top uiteindelijk niet

is onzin. Dat geldt beslist niet voor alle groepsvormende werkwoorden: als *X probeert de top te bereiken* waar is, dan is *X bereikt de top* niet noodzakelijk waar, en

- (93) X heeft geprobeerd de top te bereiken, maar hij heeft de top uiteindelijk niet bereikt

is een zinvolle mededeling.

Het hulpwerkwoord *kunnen*, dat ongeveer hetzelfde betekent als modaal *weten*, mist eveneens die factiviteit:

X kon de top bereiken maar hij heeft de top uiteindelijk niet bereikt

5.13 Resultativiteit

Anders dan *kunnen* heeft modaal *weten* een resultatief betekenisaspect, waardoor het niet combineerbaar met dezelfde werkwoorden als *kunnen*. De indeling van Vendler (1957) komt hier van pas:

- (94) ‘Achievement’
 a. Ze wist de top te bereiken
 b. Ze kon de top bereiken
- (95) ‘Accomplishment’
 a. Ze wist in een uur een boek te schrijven
 b. Ze kon in een uur een boek schrijven
- (96) ‘State’
 a. #Ze wist in gevaar te zijn (OK in de irrelevante lezing ‘ze wist dat ze in gevaar was’)
 b. Ze kon in gevaar zijn
- (97) ‘Activity’
 a. ?Ze wist urenlang te lopen
 b. Ze kon urenlang lopen

5.14 Collocaties

Niet alle werkwoorden komen even vaak voor in combinatie met groepsvormend weten. Daar hebben we als moedertaalsprekers intuïties over, maar we kunnen dat soort gegevens ook vinden in grote corpora. Ik heb met het gratis collocatieprogramma AntConc¹¹ gezocht in opensonar¹² naar *weet te*, *weten te*, *wist te* en *wisten te*.

Combinatie	Meest frequente volgende woord (in afnemende volgorde)
<i>weet te</i>	<i>vinden</i> (154) <i>houden</i> (125) <i>maken</i> (112) <i>komen</i> (81) <i>hebben</i> (80)
<i>weten te</i>	<i>komen</i> (1042) <i>vinden</i> (388) <i>houden</i> (261) <i>maken</i> (147) <i>bereiken</i> (138)
<i>wist te</i>	<i>winnen</i> (172) <i>ontsnappen</i> (165) <i>houden</i> (109) <i>vertellen</i> (105) <i>maken</i> (103)
<i>wisten te</i>	<i>ontsnappen</i> (48) <i>ontkomen</i> (45) <i>vinden</i> (37) <i>houden</i> (28) <i>maken</i> (28)

Dit rijtje bevestigt op zijn minst ten dele mijn suggestie dat modaal weten een cliché is in de sportjournalistiek.

5.15 Modaal *weten* en partikels

Modaal *weten* wordt regelmatig vergezeld door partikels en andere bijwoorden. Twee types trokken speciaal mijn aandacht. In de eerste plaats wat Van Baar (1997) ‘polarity particles’ noemde, aspectuele partikels die de focus leggen op verandering, zoals *nog net* en *op het laatste moment*:

- (98) Het Belgische junior team wist *nog net* binnen de top 10 te eindigen met de 10de plaats. (fmbbmb.be)
- (99) De chauffeur van de bus wist *op het laatste moment* de portieren te openen, waardoor ook Leodarnet weg kon komen (nos.nl)

En in de tweede plaats vond ik ook vrij veel miratieve partikels, zoals *warempel*, *zowaar*, *toch* (Snel 2011) en andere uitdrukkingen die verbazing uitdrukken (DeLancey 1997).

- (100) in de Champions League komen er regelmatig vragen over wat er gebeurt als de Amsterdammers het elitetoernooi *zowaar weten* te winnen. (vi.nl)
- (101) Maar je hebt het *warempel weten* te doorstaan, soms vlei ik me met de gedachte dat ik je daarin een enkele keer ook geholpen heb (www.papuaerfgoed.org)
- (102) De mannen van Almelo speelden sterk tegen de koploper, maar in de slotfase *wist* Arnhem ze *toch* te verrassen. (www.tubantia.nl)
- (103) Ook turnsters van andere clubs was dit opgevallen, maar de jury *wist tot onze verbazing toch nog* flink wat punten af te trekken. (www.hacweekblad.eu)
- (104) De grote groep *wist gek genoeg* een plekje te vinden bij “Neil MacGregor” dat ook wel bekend staat als “The Smallest Irish Pub In The World”. (www.westereender.nl)

Het is mij onduidelijk of we hieruit moeten afleiden dat de constructie met modaal *weten* zelf al miratief is en dat dat versterkt wordt door het partikel, of dat de constructie neutraal is en het partikel de zin miratief maakt.

5.16 Gebruiksaspecten van modaal *weten*

Er zijn mij geen verschillen tussen België en Nederland opgevallen in het gebruik van modaal *weten*, en naar andere geografische variatie heb ik niet gekeken, laat staan naar sociale. Zonder uitgebreide statistieken te kunnen presenteren, heb ik de indruk dat modaal *weten* behoorlijk populair is in de pers, en dan misschien wel vooral in de sportpers – we zouden kunnen spreken van een sportcliché. Uit de literatuur (bijv. Kuiper 1996) weten we dat onder meer sportcommentatoren op radio en tv graag vaste formules gebruiken waar ze de nieuwe informatie (wie doet wat) alleen maar hoeven in te vullen. En dat de formule met modaal *weten* langer is, hoeft geenszins bezwaarlijk te zijn: er is heel wat tijd die volgepraat moet worden, en dan is ieder woord er een.

Maar er zit ook een retorische kant aan het gebruik van modaal *weten*. Als je in plaats van

- (105) zij bereikt de eerste plaats.

zegt of schrijft

- (106) zij weet de eerste plaats te bereiken

benadruk je mijns inziens meer de inspanning: ze heeft echt haar best gedaan. Ook de miratieve uitdrukkingen die we hiervoor bespraken, versterken het retorische effect van de constructie met *weten*.

5.17 Modaal *weten* in de buurtalen

In het Duits kan *wissen* gebruikt worden als een groepsvormend werkwoord, met ongeveer dezelfde betekenis als Nederlands modaal *weten*:

- (107) Ein weiteres Thema, das ich ansprechen möchte, betrifft die Leitlinien, mit deren Herausgabe die Kommission darauf reagiert hat, dass dieses Parlament die

Aushöhlung der Entsenderichtlinie durch die Dienstleistungsrichtlinie erfolgreich zu verhindern wusste. (europarl¹³)

- (108) Den neuen Mitgliedstaaten müssen die gleichen Entwicklungsmöglichkeiten geboten werden, die auch die 15 alten Mitgliedstaaten hatten und die sie hervorragend zu nutzen wussten. (europarl)

In het Engels kan *know* niet op deze manier gebruikt worden:

- (109) *He knew to reach the summit
 (110) *He knew the summit to reach
 (111) He succeeded in reaching the summit

In het Frans (met dank aan Jenny Doetjes) kun je *savoir* voor ‘kunnen’ gebruiken en *connaître* voor ‘kennen’. Ze denkt niet dat je kunt zeggen *il sait arriver à Paris* in de betekenis ‘hij kan Parijs bereiken’.

- (112) *il sait jouer de la guitare* ‘hij kan gitaar spelen, hij weet hoe hij gitaar moet spelen’
 (113) *il connaît le président* ‘hij kent de president’
 (114) **il sait/connaît arriver à Paris* ‘hij weet Parijs te bereiken’

In de Friese grammatica’s die ik heb geraadpleegd kon ik de constructie niet vinden, maar ze wordt wel genoemd in het WFT, deel 25, p. 413, *witten* bet. 9:

(in verbindingen met *te* plus infinitief) er in slagen het genoemde te doen, in staat zijn tot het genoemde | [. . .] *De Friezen witte elckoar to flijen* (E. Epkema, 1821); (*Se*) *wyte ... har lege hannen gjin oanslach to jaen* (J.G. van Blom 1869); *Hy wit wol mei de minsken om to gean* (Fr.W. 1911); *Yn 1796 wit er de âlde skoalmaster ... troch in jongkeardel ... forfongen to krijen* (Earebondel 1950).

In het Afrikaans komt een vergelijkbaar gebruik van *weet* voor, maar dan zonder IPP en met *om* (HAT):

- (115) Kans sien om, daarin slaag
 a. Hy het geweet om te ontsnap
 ‘hij wist te ontsnappen’
 b. Hy het nie geweet om iets te sê nie
 ‘hij wist niets te zeggen’

Kortom, modaal *weten* is niet beperkt tot het Nederlands: de constructie komt ook voor in het Duits, het Fries en het Afrikaans, maar niet in het Engels of Frans. Of, en zo ja hoe, de constructie in de verschillende talen is beïnvloed door of ontleend aan een van de andere is een vraag die ik graag bewaar voor een andere gelegenheid. Feit is wel dat de Friese voorbeelden tamelijk recent zijn, en dat het geraadpleegde handwoordenboek Afrikaans niet historisch is, terwijl het grote Afrikaanse woordenboek (WAT) nog niet bij de letter *w* is.

6. Besluit

Ik heb in deze bijdrage aandacht besteed aan een modaal gebruik van het werkwoord *weten*. Ik heb betoogd dat het gaat om een geval van grammaticalisatie, en dat het werkwoord

overeenkomsten én verschillen vertoont met andere groepsvormende werkwoorden. Ik heb ongetwijfeld niet alles weten te vertellen wat er te zeggen valt over groepsvormend *weten*, maar ik hoop dat ik u ervan heb weten te overtuigen dat modaal *weten* de moeite van het onderzoeken waard is.

Eindnoten

¹ wikipedia-pagina <https://nl.wikipedia.org/wiki/Grammaticalisatie> (geraadpleegd 23 juni 2023).

² De voorbeelden zijn zoveel mogelijk afkomstig uit spontaan taalmateriaal, soms zijn ze voor dit artikel licht geredigeerd. CGN staat voor het Corpus Gesproken Nederlands (Oostdijk 2000, Oostdijk & Broeder 2003), CGN-NL voor de Nederlandse component, CGN-BE voor de Belgische (Vlaamse).

³ De lemmafrequentielijsten zijn gemaakt op basis van het CGN (waarbij ik er (met zekerheid ten onrechte) van uitga dat de semi-automatische CGN-lemmatisering altijd goed gegaan is).

⁴ De voorbeelden en vertaling komen uit Van der Wouden (2012).

⁵

https://taalportaal.org/taalportaal/topic/link/syntax__Dutch__vp__V4_41_dependent_clauses_introduction__V4_41_dependent_clauses_introduction.4.4.3.xml

⁶ Werkwoorden als *proberen* laten beide opties toe: zowel *De tennisser heeft geprobeerd zich te plaatsen* als *De tennisser heeft zich proberen te plaatsen*. Het volgordeverschil is al eerder aan de orde gekomen in de citaten uit Paardekooper en Broekhuis hierboven; ik heb daar op dit moment niets aan toe te voegen.

⁷ Er is misschien een verband met IPP, dat ik niet begrijp: bij *proberen* is IPP optioneel: met IPP *zij heeft de top proberen te bereiken*, zonder IPP *zij heeft geprobeerd de top te bereiken*. Bij de tweede variant is pronominalisatie mogelijk (*zij heeft dat geprobeerd*), bij de eerste niet (**zij heeft dat proberen*). Ik laat deze kwestie rusten voor een andere gelegenheid.

⁸ In veel Belgische varianten van het Nederlands komt het werkwoord *hoeven* niet voor; een zin als (56) kan dan zowel 'je bent verplicht dat niet te doen' als 'je bent niet verplicht dat te doen' betekenen.

⁹ Deze constructie moet dan weer niet verward worden met *we zagen kans voor acht uur Leiden te bereiken*.

¹⁰ Er schijnen moedertaalsprekers te zijn die deze zin accepteren, ik hoor daar niet bij. De Franse tegenhanger van deze zin, *veuillez patienter*, is perfect normaal, en verschijnt bijvoorbeeld op het scherm van Franse eldautomaten. In het Engels zijn zowel *will wait!* als *want to wait!* (als directieve uitingen) ongrammaticaal.

¹¹ <https://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>.

¹² <https://opensonar.ivdnt.org/>.

¹³ <https://www.statmt.org/europarl/>.

Bibliografie

Tim van Baar (1997). *Phasal Polarity*. Proefschrift UvA.

Hans Broekhuis et al. *Modern Grammar of Dutch*. Via www.taalportaal.org.

DeLancey, Scott (1997). "Mirativity: The grammatical marking of unexpected information". *Linguistic Typology* 1: 33–52.

Haeseryn, Walter, et al. (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede druk. Groningen/Leuven: Wolters Plantyn, derde druk via <https://e-ans.ivdnt.org/>.

HAT *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse taal, vir universiteit, skool, huis en kantoor*, Klerksdorp [etc.], Voortrekkerspers 1970; derde uitgave, Perskor 1994.

Joop van der Horst (2008): *Geschiedenis van de Nederlandse Syntaxis*, Leuven: Leuven University Press.

Paul & Carole Kiparsky (1971). Fact. In: Danny Steinberg and Leon Jacobovits (eds): *Semantics, An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*, London: Cambridge University Press, 345–69.

Koenraad Kuiper (1996). *Smooth Talkers The Linguistic Performance of Auctioneers and Sportscasters*. New York, L. Erlbaum Associates.

- Christian Lehmann (1982). *Thoughts on Grammaticalization*. (revised edition)
(Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt, No. 9.
Erfurt, 2002).
- Antoine Meillet (1912). L'évolution des formes grammaticales.
[Scientia: rivista internazionale di sintesi scientifica](#), 12, p. 384-400.
- Woordeboek van die Afrikaanse Taal (1950-). Red. P.C. Schoonees et al. .
- Muriel Norde (2009). *Degrammaticalization*. OUP 2009.
- Nelleke Oostdijk (2000). Building a Corpus of Spoken Dutch. In: Paola Monachesi (ed.):
*Computational Linguistics in the Netherlands 1999. Selected Papers from the Tenth
CLIN Meeting*. Utrecht, UIL OTS, 147-157.
- Nelleke Oostdijk & Daan Broeder. 2003. "The Spoken Dutch Corpus and Its Exploitation
Environment". In: *Proceedings of the 4th International Workshop on Linguistically
Interpreted Corpora (LINC-03)*. Budapest
(<http://lands.let.ru.nl/cgn/publs/linc03def.ps>).
- P.C. Paardekooper (1986). *Beknopte ABN-syntaksis*. Uitgave in eigen beheer.
- Nicoline van der Sijs (samensteller) (2010). *Etymologiebank*, op <https://etymologiebank.nl/>.
- Barbara Snel (2011). Het lemma *toch*. Masterscriptie Leiden.
- Zeno Vendler (1957). Verbs and Times. *The Philosophical Review* 66 (2): 143–160.
- Arie Verhagen (2000). "The girl that promised to become something": An exploration into
diachronic subjectification in Dutch. In: Thomas F. Shannon and Johan P. Snapper
(eds.), *The Berkeley Conference on Dutch Linguistics 1997: the Dutch Language at
the Millennium*. Lanham, MD: University Press of America, 197-208.
- Matthias de Vries & Lammert te Winkel (1864-1998). *Woordenboek der Nederlandsche
taal*. 's-Gravenhage [etc.]: Martinus Nijhoff [etc.].
- Ton van der Wouden (1996). Hoeven. *TABU* 26, 164-182.
- Ton van der Wouden (1998). *Negative contexts*. Routledge.
- Ton van der Wouden (2001). Three modal verbs. In *Zur Verbmorphologie germanischer
Sprachen*, ed. by Sheila Watts, Jonathan West, & Hans-Joachim Solms. Tübingen:
Niemeyer, 189-210.
- Ton van der Wouden (2012). Zeker weten. *TABU* 40, 110-133.
- Ton van der Wouden (2016). Kweenie, Arie. In: Alex Reuneker, Ronny Boogaart, en Saskia
Lensink (red.): *Aries netwerk, een constructicon. Columns aangeboden aan Arie
Verhagen op 30 september 2016 ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar
Nederlandse Taalkunde aan de Universiteit Leiden*, Leiden, 220-223.